

**КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Дипломна робота бакалавра

з теми:

**«ГАЛИЦЬКА ІНТЕЛЕГЕНЦІЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ КРАЮ В
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ»**

Виконала: студентка 4 курсу,
Ist1-B16 групи
спеціальності 014.03. Середня
освіта (Історія)
Новічка Юліана Іванівна
Науковий керівник: Степанков В.
В., кандидат історичних наук,
старший викладач кафедри
історії України

Рецензент

Кам'янець-Подільський-2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ	
1.1. Історіографія проблеми	6
1.2. Джерельна база	20
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛЕГЕНЦІЇ ГАЛИЧИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ	
2.1. Соціальне походження Галицької інтелігенції	24
2.2. Роль та значення греко-католицького духовенства в процесі формування інтелігенції	31
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ «ПРОСВІТИ» В ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ	
3.1. Передумови формування «Просвітою» національної свідомості українців	42
3.2. Практична діяльність «Просвіти» в справі формування національної самосвідомості	45
ВИСНОВКИ	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	60

ВСТУП

В період національно-культурного відродження інтелігенція виконувала ключову роль у творенні й поширенні нових ідей, національно-культурних і гуманістичних цінностей. Сферою, що найчастіше привертала увагу дослідників, була участь інтелігенції в національно-політичних процесах. Модернізаційні та конституційні й децентралізаторські перетворення в монархії Габсбургів поставили перед інтелігенцією завдання: чітко визначитися з національною ідентичністю, роллю і функціями в суспільстві. В цей час саме інтелігенція взяла на себе спрямовуючу визначальну роль в творенні політичного майбутнього західноукраїнських земель. На політичному етапі відродження саме їй випало перетворитися на майбутню культурну й політичну еліту української спільноти в регіоні. В цьому контексті історичний досвід формування прошарку суспільства, здатного формувати національну самосвідомість актуальний і для сучасної України.

Тому **мета** даної роботи полягає у з'ясуванні та висвітленні чинників формування національної інтелігенції та її ролі в формуванні самосвідомості в середовищі населення Галичини у другій половині XIX ст..

Для реалізації мети дослідження спрямовані наступні **завдання**:

- проаналізувати джерельну базу і з'ясувати стан розробки досліджуваної проблеми в історичній літературі;
- з'ясувати основні чинники формування інтелігенції як найбільш освіченого та політично активного прошарку галицького суспільства;
- проаналізувати основні фактори, що впливають на формування національної самосвідомості, визначають її характер, зміст та обумовлюють перспективи і динаміку розвитку;
- розкрити значення греко-католицького духовенства в процесі формування прошарку інтелігенції в краї;

– з'ясувати формування культурних осередків товариства «Просвіта» Галичині та їх вплив на формування національної самосвідомості.

Об'єкт дослідження – суспільно-політичний та культурний розвиток Галичини кінця другої половини XIX століття.

Предмет – місце та роль інтелігенції в процесі формування національної самосвідомості українського народу Галичини.

Географічні межі дослідження охоплюють територію провінції Галичини у складі Австрійської імперії в кордонах другої половини XIX ст.

Хронологічні межі. Нижня межа окреслюється 1851 р. – поразкою революції, а верхня – 1914 р. – початком Першої світової війни.

Елементом наукової новизни у роботі є спроба комплексно розглянути чинники формування прошарку нової інтелігенції в Галичині та її можливості пробудження самосвідомості та політичної активності населення краю.

Методологічна основа роботи. При проведенні дослідження було застосовано системно-структурний підхід і критичний метод до аналізу джерел, а також методи порівняння, біографічний, дискурс-аналізу. Використано й інструментарій таких напрямів історичної науки, як локальна та соціальна історія, етнологія, психологія, культурна антропологія, що дало змогу створити багатомірний образ інтелігенції. Залучено мікро-історичні підходи, які допомогли висвітлити основні структури повсякдення інтелігенції, зробити наголос на індивідуальних досвідах творення повсякденної реальності. Використання критичного методу зумовили особові джерела у роботі, що містять суб'єктивну складову. Метод порівняння застосовано як для співставлення внутрішньо-групових середовищ різного політичного спрямування, так і для зовнішнього порівняння з польською інтелігенцією та українською інтелігенцією Наддніпрянщини. При дослідженні інтелігенції важливим є біографічний метод, який пов'язаний з використанням персональних біографій найактивніших і знакових

представників інтелігенції. Метод дискурс аналізу було спрямовано на з'ясування того, як у визначеному соціумі виникали ідеї та дискусії, як вони поширювалися серед загалу і впроваджувалися в соціальну дійсність, у даному випадку – про роль, місце й функції інтелігенції в суспільстві. Поєднання проблемних (нетипових) і звичних (традиційних) ділянок «конструювання щоденності», індивідуального й загального досвіду дало змогу показати типові картини повсякденного життя інтелігенції.

Теоретичне і практичне значення дослідження полягає в тому, що отримані результати і фактичний матеріал можна використати у навчальному процесі при викладанні курсу історії України XIX століття, під час підготовки студентами до практичних занять.

Структура роботи зумовлена поставленою метою та завданнями дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

Аналіз історіографічної та джерельної бази дослідження дозволив виявити певну специфіку обраної для дослідження проблематики. Вона полягає в тому, що існує кілька напрямків для її дослідження. Тому її історіографія представлена дослідженнями в трьох основних напрямках: вивчення чинників формування національної самосвідомості; хід процесу національно-культурного відродження в Україні та дослідження феномену формування національної інтелігенції на теренах західноукраїнських земель. Тому масив наукових праць досить значний по кожному з напрямків.

Загалом історіографію можна умовно поділити на три великих групи. Це праці представників наукових кіл української діаспори, вітчизняних, а також зарубіжних дослідників.

Основою джерельної бази даної роботи стали джерела особистого походження, що містять суб'єктивну складову, яка, в свою чергу, зумовила використання критичного методу аналізу джерел. В основній своїй масі це спогади сучасників-представників Галицької інтелігенції, в яких висвітлено їх індивідуальний життєвий та суспільний досвід.

Соціальне походження і родинне виховання мали визначальний вплив на життя інтелігента. У досліджуваний період найбільше українських інтелігентів походили з священницьких і селянських родин. Причиною цього була насамперед чисельна перевага селянства над іншими верствами і духовенства над світською інтелігенцією. Умови та моделі виховання інтелігенції були різними й залежали від соціального походження та індивідуального укладу життя кожної сім'ї. Однак спільною рисою для всіх соціальних груп було бажання (власне або під зовнішніми впливами) батьків (можливо навіть одного) дати освіту своїм дітям, щоб вони згодом здобули краще соціальне та матеріальне становище. Дітям духовенства та інтелігенції було легше прокладати собі шлях до омріяного майбутнього, аніж

селянським дітям, які змушені були долати соціальні й станові стереотипи, матеріальні труднощі, вчитися іншої манери поведінки і стилю життя. Переломним і болючим періодом для селянських дітей був час навчання, коли найбільше проявлялась їхня «інакшість». Водночас навчання у гімназіях чи вищих школах змінювало світогляд селянських дітей, які починали приймати і розуміти свій новий статус, можливу місію, покладену на них у майбутньому. Назагал, інтелігенти писали про дитинство як щасливі роки, які вони провели в оточенні близьких людей, сусідів, друзів родини. «Щасливий час» міг продовжуватися в школі і гімназії, або закінчитися, коли виникли матеріальні труднощі або проблеми з навчанням.

Товариство «Просвіта» внесло значний і вагомий внесок у формування національної свідомості, готуючи сприятливі умови для втілення у майбутньому ідеї самостійності і незалежності України. Спираючись у своїй праці на найширші верстви народу, «Просвіта» була основоположником національно-культурного поступу, єдиним порятунком від економічного, політичного та культурного занепаду. Активна участь національно свідомих осіб надавала можливість усвідомити себе як націю, рівноправну серед інших націй і народностей. Організація масових заходів координувалася Головним віділом товариства, сприяла поширенню українства. Центрами формування і активізації національної свідомості, окрім Головного віділу та філій, були читальні, у яких безпосередньо акумулювалася національна свідомість. Створення українських шкіл та впровадження рідної мови у школах – один із елементів поширення національної свідомості. Організація при читальнях «Просвіти» національно-патріотичних молодіжних організацій та об'єднань корегувала спільні дії товариства з іншими українськими інституціями, виховувала національно свідомих патріотів, готувала кадри для майбутньої боротьби за незалежність та суверенітет України. «Просвіта» виконувала державницьку роль у сфері рідної мови, розвитку та формування національної свідомості, була провідником духовного відродження. Активізація національної свідомості включала у себе усвідомлення

українським народом Східної Галичини своєї національної культури, утвердження духовних надбань, закладення основ патріотичного виховання та створення сприятливих умов для масового поширення національно-культурного поступу.

Заслуга товариства у формуванні національної свідомості полягала також і у тому, що воно зуміло очолити культурно-просвітницький рух українців Східної Галичини й надати йому масового характеру, формуючи національну свідомість, вбачаючи в ній реальну силу, здатну консолідувати націю у досягненні поставлених завдань. Домінування ідеї формування національної свідомості українців утвердило і об'єднало не лише інтелігенцію, але й інші соціальні верстви, надало їм можливість самореалізувати свої внутрішні природні сили, виходячи з приналежності до окремо взятої нації, незважаючи на неоднорідні політичні та інші уподобання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Билина І. Моя сповідь (Зі споминів інтелігента сільського походження). Тернопіль, 1928.
2. Антонович В. Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори / Упоряд. О. Тодійчук, В. Ульяновський. Київ, 1995. 816 с.
3. Барвінський О. Спомини з мого життя. Частина перша та друга. Нью-Йорк. Київ, 2004. 528 с.
4. Вахнянин А. Спомини з життя (Посмертне виданє). Львів, 1908. 139 с.
5. Крип'якевич І. Спогади (Автобіографія) // Іван Крип'якевич у родинній традиції, науці, суспільстві / Відп. ред. Я. Ісаєвич, упоряд. Ф. Стеблій. Львів, 2001. (Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 8 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). С. 77–140.
6. Лепкий Б. Казка мого життя. Тернопіль, 2016. 416 с.
7. Макух І. На народній службі. Спогади. Київ, 2001. 572 с.
8. Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Упоряд. М. М. Мудрий, Б. О. Савчак; авт. вступ. ст. О. Г. Аркуша; авт. прим. та комент. М. М. Мудрий. Львів, 2011. 432 с.
9. Рудницька М. Статті – Листи – Документи / Упоряд. М. Дядюк. Львів, 1998. 844 с.
10. Руска гімназія въ Перемышли // Діло. 1897. Ч. 110. 9 (21) липня
11. Смаль-Стоцький С. Немолів. (Спомини). Львів, 2013. 72 с.
12. Тарнавський Ф. Спогади. Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священницьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині ХІХ сторіччя і першій декаді ХХ сторіччя. Торонто, 1981. 267 с.
13. Трильовський К. З мого життя. Едмонтон-Торонто, 1999. 278 с.

14. Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ, 1980. Т. 26. С.

15. Франко І. Одвертий лист до галицької української молодезі // Збір. творів у 50 т. Т. 45. К., 1986. 437 с. 74–93.

Монографії та статті

16. Bujak F. Galicya. T. I. Kraj, ludność, społeczeństwo, rolnictwo. Lwów – Warszawa, 1908. 562 s.

17. Pritsak O., Reszetar J.S. Ukraine and the Dialectics of Nation-Building // From Kievan Rus' to Modern Ukraine: Formation of the Ukrainian Nation. – Cambridge (Mass.), 1984. P. 5-36.

18. Андерсен Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. Друге, перероблене видання / Пер. з англ. В. Морозова. К., 2001. 272 с.

19. Аркуша О. Повсякденне життя українського інтелігента у Львові кінця XIX – початку XX століття (за матеріалами фонду роди Грушкевичів // Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. T. IX. Życie codzienne miasta. Studia z dziejów miasta / red. naukowa K. Karolczak i Ł. T. Sroka. Kraków, 2014. С. 210–243.

20. Баран О. Джерела і шляхи формування української сільської інтелігенції у Галичині (кінець XIX ст. – 1939 р.) // Українознавчі студії. 2007–2008. № 8–9. С. 423–432

21. Бромлей Ю. В. Очерки теории этноса. М. : Наука, 1983. 251 с.

22. Вараниця А. Гендерний аспект виховання у Східній Галичині другої половини XIX – початку XX ст. // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: історія. Вип. 2. Ч. 1. Тернопіль, 2013. С. 26–34.

23. Ганусин О. Матеріально-побутове становище галицької творчої інтелігенції на зламі XIX–XX століть. Наукові записки Тернопільського

національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: історія. 2013. Вип. 1. Част. 1. С. 20–25.

24. Ганусин О. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини другої половини XIX – початку XX ст. у світлі джерел та історіографічних інтерпретацій. Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. Вип. 8. 2014. С. 220–230.

25. Ганусин О. Українська інтелігенція XIX ст. в історіографічних інтерпретаціях. Українознавчий альманах. Вип. 14. К., 2013. С. 71–73.

26. Ганусин О. Формування української інтелігенції Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальне походження та родинне виховання // Наукові записки: Серія «історія». 20217. В.2. Ч.1. С. 62-74URL :

file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/NZTNPU_ist_2017_2(1)__10%20(5).pdf

(дата звернення 22.04.2020)

27. Гирич І. Формування модерної української нації: теорія і суспільні виклики. (XIX – початок XX ст.) Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2013. 112 с.

28. Грицак Я. Дилеми українського націотворення, або Ще раз про старе вино у нових міхах // Український гуманітарний огляд. К., 2000. Вип. 4. С. 11-33.

29. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. Київ, 2000. 360 с.

30. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. К., 2004. 344 с.

31. Грицак Я. Українське національне відродження в Галичині XIX – початку XX ст.: порівняльний аналіз соціального складу патріотичних

- груп // *Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. Kraków, 1997. Т. V-VI. S. 277-285.
32. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі. Мюнхен, 1969. 119 с.
33. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. К., 1991. 272 с.
34. Дрогобицька О. Традиція і модерн: побут української сільської інтелігенції Галичини (кінець ХІХ – 30-ті рр. ХХ ст.). Івано-Франківськ, 2014. 540 с.
35. Заярнюк А. Ідіоми емансипації. «Визвольні» проекти і галицьке село у середині ХІХ століття. Київ, 2007. 336 с.
36. Зуляк І. Участь “Просвіти” у формуванні національної свідомості українців у Східній Галичині (кінець 60-х рр. хіх – початок хх ст.) // *Україна–Європа–Світ : міжнародний збірник наукових праць / редкол.: Ю. М. Алексєєв, Л. М. Алексєвець, М. М. Алексєвець [та ін.]*. Тернопіль : ТНПУ, 2010. Вип. 5 : Україна - Європа - Світ: історико-політичні та гуманітарні аспекти розвитку : у 2 ч., ч. 1. С. 117–125.
37. Каппелер А. Громадянська чи етнічна нація. Зауваги з теорії та історіографії // *Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Каппелер; пер. з нім.* К., 2011. С. 13-28.
38. Каппелер А. Мазепинцы, малороссы, хохлы: украинцы в этнической иерархии Российской империи // *Россия – Украина: история взаимоотношений / Отв. ред. А. Миллер, В. Репринцев, Б. Флоря.* М., 1997. С. 125-144.
39. Каппелер А. Національний рух українців у Росії та Галичині: спроба порівняння // *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* К., 1992. Вип. 1. С. 104-119.
40. Карлова В. В. Державна мова як засіб консолідації українського суспільства, зміцнення національної свідомості // *Державне управління*

та місцеве самоврядування : тези VIII міжнар. наук. конгресу, 27–28 берез. 2008 р. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. С. 254–255.

41. Карлова В. В. Національна свідомість як засаднича умова формування державності “Україна: від самобутності – до соборності” // Зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 22–23 трав. 2008 р. К. : ДАКККіМ, 2008. С. 259–261.

42. Карлова В. В. Самосвідомість національна // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К. : НАДУ, 2011. Т. 8: Публічне врядування / наук.-ред. колегія : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) [та ін.]. 2011. С. 512–513.

43. Карлова В. Духовно-ціннісна система суспільства як чинник державотворення // Суспільство. Держава. Управління. Право. 2011. № 3. С. 54–67.

44. Карлова В. Духовно-ціннісний потенціал суспільства як важливий вимір людського розвитку / В. Карлова // Інновації в державному управлінні: системна інтеграція освіти, науки, практики : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, Київ, 27 трав. 2011 р. : у 2 т. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, С. В. Загороднюка. К. : НАДУ, 2011. Т. 1. С. 256–258.

45. Карлова В. Національна еліта як духовно-інтелектуальний феномен // Суспільство. Держава. Управління. Право. 2011. № 2. С. 17–25.

46. Карлова В.В. Основні фактори формування і розвитку національної самосвідомості. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10kvvrns.pdf> (дата звернення 12.05.2020)

47. Картунов О. Західні теорії нації. Плюралізм думок, дефіцит понять // Віче. 1996. № 6(51). С. 80-93.

48. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. К., 1999. 352 с.

49. Крапивенский С. Социальная философия. Волгоград, 1996. 352 с.
50. Кульчицький О. Світовідчуття українця // Укр. душа. К. : Фенікс, 1992. С. 48–65.
51. Лизанчук В. Феномен невмирущості нації / В. Лизанчук // Наук. зап. АН ВШ України. 2004. Вип. 29. С. 74–81.
52. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. К., 1994. Т. 1. С. 11-27; 193-202; 413-444.
53. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під австрійським пануванням // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: У 2 т. Київ, 1994. Т. 1. С. 413–450.
54. Лісовий В. Націоналізм, нація та національна держава / В. Лісовий ; Націоналізм: Антологія. К. : Смолоскип, 2000. – 872 с.
55. Магочій П. Українське національне відродження. Нова аналітична структура // Український історичний журнал. 1991. № 3. С. 97-107.
56. Магочій П.-Р. Україна. Історія її земель та народів / Авторизований переклад з англ.: Е. Гийдель, С. Грачова, Н. Кушко, О. Сидорчук. Ужгород, 2012. 794 с.
57. Магочій П.-Р. Галичина. Історичні есе. Львів, 1994. 322 с.
58. Магочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948) / Авторизований переклад з англ. Ужгород, 1994. 296 с.
59. Миллер А. Внешний фактор в формировании национальной идентичности галицких русинов // Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика / Отв. ред. О. Хаванова. М., 1997.– С. 68-75.
60. Миллер А. Империя Романовых и национализм: Эссе по методологии исторического исследования. М., 2006. 248 с.

61. Миллер А. Субсидия газете «Слово». Галицийские русины в политике Петербурга // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2001. Вип. 9. С. 332-338.
62. Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.). Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства. С-Пб., 2000. Т. 1. С. 65.
63. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини напередодні Першої світової війни: соціальне походження // Військово-науковий вісник. 2005. Вип. 7. С. 191– 202.
64. Мисак Н. Українські народні вчителі в Галичині на рубежі XIX–XX ст.: правове становище та національна дискримінація (за матеріалами періодичних видань) // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка: Зб. наук. праць. 2005. Наукові записки: Серія «Історія» 71 Вип. 7. С. 191–200.
65. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2002. Вип. 37, част. 1. С. 465-500.
66. Пахолків Святослав. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / З німецької переклала Христина Николин. Львів : ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.
67. Пеленський З. Між двома конечностями: Причинок до соціології українського національно-визвольного руху в Західній Україні між обома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974. С. 502–525.
68. Портнова Т. Любити і навчати: селянство в уявленнях української інтелігенції другої половини XIX століття. Дніпропетровськ, 2016. 240 с.

69. Пустотін В. Самосвідомість нації // Розбудова держави. 1993. № 3. С. 27–29.
70. Райківський І.Я. Українське «національне відродження» (націотворення) в Галичині ХІХ – початку ХХ ст. у зарубіжній історіографії // Чорноморський літопис. 2013. В.7. С. 112-123.
71. Савченко В. Восточная Галиция на историческом перепутье. 1910 – начало 1920-х годов // Регионы и границы Украины в исторической ретроспективе / Отв. ред. Л. Горизонтов. М., 2005. С. 132-189.
72. Ситник П., Дербак А. Духовні засади та механізм формування національної самосвідомості // Стратег. панорама. 1999. № 3. С. 146–154.
73. Стеблій Ф. Предтечі «Просвіти» // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2010. Вип. 19. С. 8–18.
74. Терещенко Ю. Причинки до історії галицького консерватизму // Вісник Київського державного лінгвістичного університету: Серія «Історія, економіка, філософія». 2000. Вип. 4. С. 11–67.
75. Трофимук М. Національна свідомість через призму життя і творчості Андрія Чайковського // Андрій Чайковський. Спогади. Листи. Дослідження: у 3 т. Львів, 2002. Т. III. С. 332–342.
76. Турій О. «Попи і хлопи»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині ХІХ століття // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії. Львів, 2001. Ч. 3. С. 296–321.
77. Турій О. Греко-католицька церква та українська національна ідентичність у Галичині // Ковчег: Науковий збірник із церковної історії. Число 4: Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи / Відп. ред. О. Турій. Львів, 2003. С. 54–85.
78. Україна. Процеси націотворення / Упор. А. Капелер; пер. з нім. К. : К.І.С., 2011. 416 с.

79. Українське суспільство на шляху до політичної нації: історія і сучасність : колективна моногр. / кер. кол. авт. і наук. ред. д.політ.н., проф. І. Д. Дудко ; Інститут історії українського суспільства ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». К. : КНЕУ, 2014. 478, [2] с.
80. Ульянов Н. Происхождение украинского сепаратизма. Москва, 1996. 288 с.
81. Химка І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. Львів, 1993. Ч. 1. С. 73-107.
82. Черчович І. Емансипація жінок в інтерпретаціях національної еліти Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ століть // Українознавчий альманах. Київ, 2013. Вип. 14. С. 86–89.
83. Шлемкевич М. Галичанство / Відп. редактор В. Горинь. Львів, 1997. 104 с.
84. Шпорлюк Р. Імперія та нації: з історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусі / Пер. з англ. Г. Касьянова за участі М. Климчука та М. Рябчука. К., 2000. 354 с.
85. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави // Сучасність. 1996. № 12. С. 53-65.
86. Шпорлюк Р. Українське національне відродження в контексті європейської історії кінця ХVІІІ – початку ХІХ століть // Україна: наука і культура. К., 1991. Вип. 25. Грудень. С. 159-167.
87. Яновський М. ХІХ століття у дзеркалі польської історіографії (1980-2002) // Україна модерна. 2005. Ч. 9. С. 77-91.

Атореферати, дисертації

88. Благий В. Студентство Львівського університету в 1900–1914 роках: історико-соціологічний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук:

- 07.00.01. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2003. 18 с.
89. Ганусин О.Б. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини в другій половині ХІХ – на початку ХХ століття : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Львівський національний університет імені Івана Франка. 2018. 20 с.
90. Глистюк Я. Генеральна греко-католицька семінарія у Львові 1848–1914: інституційна та соціальна історія: автореф. дис. ... канд. іст. наук. 07.00.01. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2008. 21 с.
91. Карлова В. В. Національна самосвідомість як духовна основа державотворчих процесів в Україні: управлінський аспект : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. В. Карлова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. К., 2013. 36 с.
92. Мисак Н. Українська інтелігенція Галичини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: соціально- професійний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львівський національний університет ім. І. Франка. Львів, 2005. 20 с.
93. Сливка В. Етносоціальний розвиток дрібної шляхти в Галичині (1772–1914 рр.). Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано- Франківськ, 2007. 20 с.